

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОГО ВИРОБНИЦТВА В АГРОПРОМИСЛОВІЙ СФЕРІ: ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT FOR ENVIRONMENTALLY CLEAN PRODUCTION IN THE AGRI-INDUSTRIAL FIELD: FORMS, METHODS AND INSTRUMENTS

*Наталія АНДРЕЄВА,
доктор економічних наук,
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних
досліджень НАН України, Одеса*

*Natalya ANDRYEYeva,
Doctor of Economics, Institute of Market
Problems and Economic and Ecological
Research, Ukrainian National Academy of
Sciences, Odessa*

*Валентина КОЗЛОВЦЕВА,
Одеський державний
екологічний університет*

*Valentyna KOZLOVTSEVA,
Odessa State
Environmental University*

• У статті обґрунтовується необхідність та запропоновано авторський підхід до формування сучасної моделі організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері. Встановлено, що ключовою ланкою організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері є формування інституціонального підґрунтя підтримки сектором публічного управління виробників екологічно безпечної продукції у всіх ланках агропродуктового ланцюга, яка має охоплювати як прямі (дотації, компенсації, цільове фінансування), так і непрямі (податкові пільги, зниження процентних ставок для отримання кредитів, лібералізація митного режиму) методи. Обґрунтовано, що прийнятний рівень результативності організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва досягається шляхом трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва на основі імплементації пріоритетних напрямів екологічного менеджменту. Доведено, що магістральним елементом трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері є запровадження прийомів екологічного реінжинірингу.

• The article substantiates the necessity and proposes an author's approach to the formation of a modern model of organizational and economic support for environmentally clean production in the agri-industrial field. It has been established that the key element of organizational and economic support for environmentally clean production in the agri-industrial field is the formation of institutional grounds for supporting the public management of producers of environmentally safe products at all levels of the agri-food chain, which should cover both direct (subsidies, compensations, targeted financing) and indirect (tax concessions, reduced interest rates for loans, liberalization of customs) methods. It has been substantiated that an acceptable level of effectiveness of organizational and economic support for environmentally clean production can be achieved through the transformation of the internal-corporate system of environmentally clean production management on the basis of implementation of priority directions of ecological management. It has been proved that the introduction of methods of environmental reengineering is the main element of the transformation of the internal-corporate system of management of environmentally clean production in the agri-industrial field.

Постановка проблеми. Впровадження екологічно чистого виробництва в агропромислову сферу потребує відповідного організаційно-економічного забезпечення, яке охоплюватиме комплекс інститутів-правил та інститутів-організацій, а також податкових, кредитних та майнових регуляторів. Саме вони стимулюватимуть сільськогосподарських товаровиробників та переробно-харчові виробництва впроваджувати сучасні методи ґрунтозахисного землеробства, здійснювати необхідний комплекс агротехнічних та агролісомеліоративних заходів, впроваджувати екологічно безпечні методи та технології переробки сільськогосподарської сировини, а також застосовувати сучасні механізми використання рослинних та тваринних відходів з метою збільшення як обсягів їх виробництва, так і обсягів виробництва біологічного палива. Важливою складовою організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва має бути система важелів та регуляторних підойм, які стимулюватимуть суб'єктів агропромислового підприємництва забезпечувати імплементацію у практику виробничо-господарської та управлінської діяльності сучасних методів екологічного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на те, що ще з початку 90-х років минулого століття проблематика екологізації сільськогосподарського виробництва та переробно-харчових виробництв стала предметом досліджень вчених Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Інституту аграрної економіки НААН України, Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, Національного університету харчових технологій, Одеського державного екологічного університету, Сумського державного університету та Сумського національного аграрного університету [1-6], до цих пір так і не сформовано цілісного підходу щодо організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері. Це вимагає формування сучасного підходу до розробки системи регуляторного впливу на суб'єктів агропромислового підприємництва стосовно нарощення потужностей виробництва екологічно безпечної продукції та впровадження ними сучасних методів екологічного менеджменту.

Цілі статті. Метою статті є розробка авторського підходу до формування перспективної моделі організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва на публічному та внутрішньо-корпоративному рівнях з виокремленням основних фаз трансформації системи екологічного менеджменту на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-економічні засади впровадження екологічно чистого виробництва в агропромислову сферу мають охоплювати комплекс принципів, прийомів, методів та заходів, спрямованих на формування відповідних мотивацій для виробників сільськогосподарської продукції та готових харчових продуктів, а також створення виробничо-технічних передумов для впровадження методів і технологій органічного землеробства й скотарства, застосування екологічно безпечних технологій перетворення матеріально-речової субстанції сільськогосподарської сировини у готовий харчовий продукт.

Тобто організаційно-економічне забезпечення екологічно чистого виробництва повинно передбачати методи та інструменти стимулювання екологізації діяльності як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сфері переробно-харчових виробництв. Ключовим моментом за таких умов є формування інституціонального підґрунтя підтримки сектором публічного управління (державна та територіальні громади) виробників органічної продукції первинної та основної фази екологічно чистого виробництва у всіх ланках агропродуктового ланцюга (**рис. 1**). Така підтримка має охоплювати прямі методи (дотації, компенсації, цільове фінансування) і непрямі (податкові пільги, здешевлення процентних ставок для отримання кредитів, лібералізація митного режиму).

Доцільність фокусування цих методів підтримки стосовно виробників органічної продукції зумовлена тим, що світова практика демонструє наявність диверсифікованих систем підтримки суб'єктів агропромислового виробництва. З огляду на це існуюча в Україні система державної підтримки сільськогосподарства має бути модернізована через умонтування в спектр інституціоналізованих методів регуляторних підойм, спрямованих на надання фінансових преференцій виробникам органічної продукції та суб'єктам підприємницької діяльності, які впроваджують екологічно безпечні технології виробництва готових харчових продуктів.

Пропонований спектр методів підтримки виробників органічної продукції та суб'єктів підприємницької діяльності, які впроваджують екологічно безпечні технології, має бути зорієнтований як безпосередньо на виробників сільськогосподарської сировини, окремі з яких водночас можуть і самостійно переробляти цю продукцію, так і на підприємницькі об'єднання, які функціонують на основі горизонтальної та вертикальної інтеграції (тобто якщо виробник органічної сільськогосподарської продукції перебуває в одному інтегрованому об'єднанні із суб'єктом переробно-харчового виробництва). Вертикально інтегровані об'єднання також можуть виступати об'єктом державної підтримки, оскільки вони включають суб'єкти господарювання, що впроваджують технології органічного й ґрунтозахисного землеробства, а також виробляють готові харчові продукти на основі використання екологічно безпечних технологій переробки сільськогосподарської сировини та технологій утилізації відходів рослинного й тваринного походження.

Проявом створення горизонтально інтегрованих підприємницьких об'єднань є об'єднання в одному випадку як виробників органічної продукції, так і переробно-харчових виробництв, які переробляють органічну сільськогосподарську сировину і впроваджують методи та технології екологічно чистого виробництва в цілому. Рушієм горизонтальної інтеграції є намагання суб'єктів аграрного та продовольчого підприємництва забезпечити вищий рівень концентрації інвестиційного потенціалу та координації управлінської діяльності, а також ідентифікації центрів відповідальності з метою модернізації виробничо-технічної бази.

В умовах глобалізації агропродовольчих та агро-ресурсних ланцюгів доданої вартості в контексті вве-

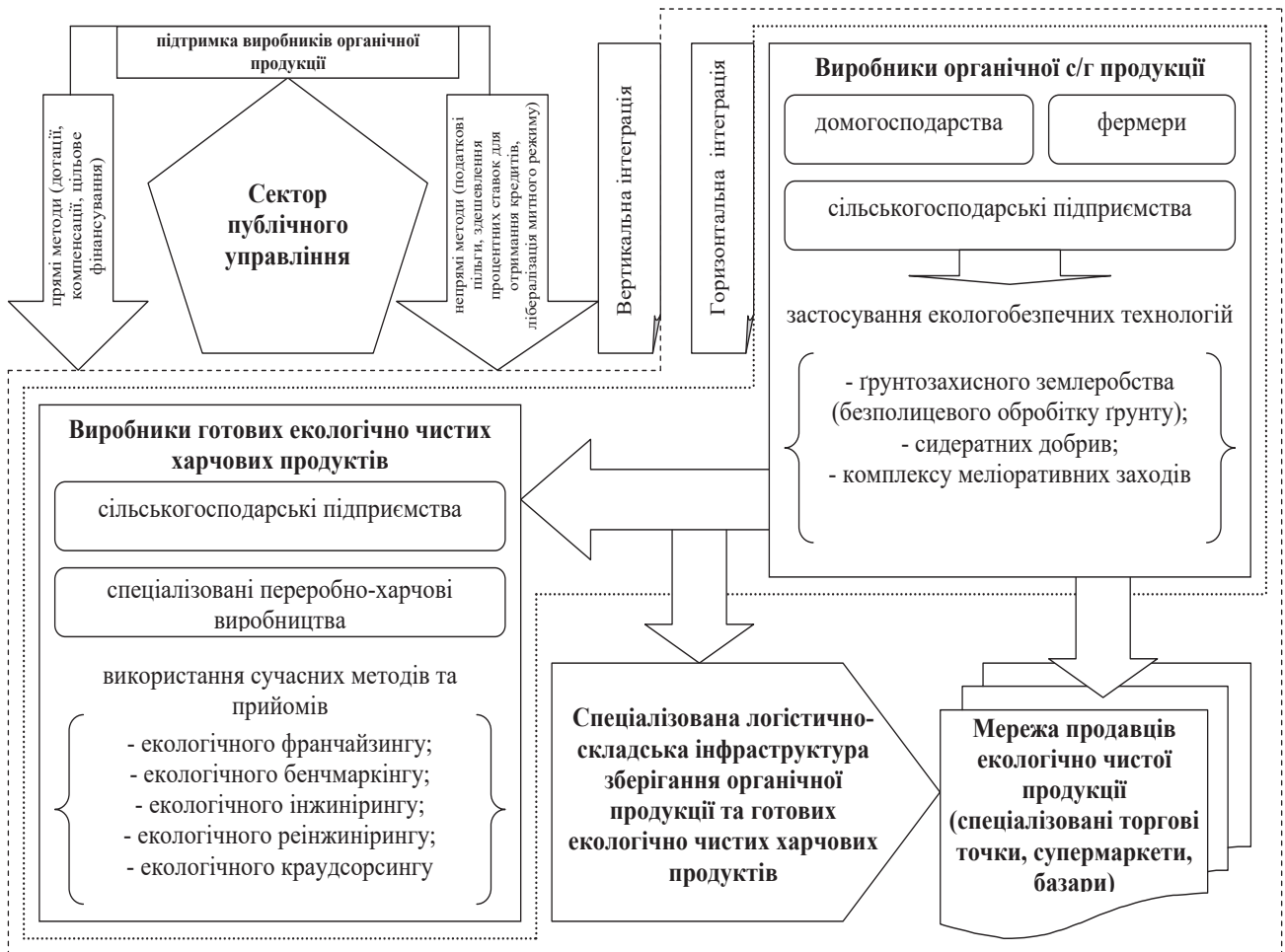

Рис. 1. Організаційно-економічне забезпечення екологічно чистого виробництва

дення додаткових потужностей екологічно чистого виробництва найбільш вагомим значенням набуває вертикальна інтеграція, яка передбачає входження в статутні чи договірні відносини не лише сільськогосподарських виробників та переробно-харчових виробництв, а й суб'єктів спеціалізованої логістично-складської інфраструктури зберігання органічної продукції та готових екологічно чистих харчових продуктів, а також мережі продавців екологічно чистої продукції. Саме вертикальна інтеграція учасників ланцюгів екологічно чистого виробництва даватиме можливість забезпечувати перехресне субсидування менш прибуткових виробництв за рахунок більш високорентабельних. А також за рахунок зниження трансакційних витрат у результаті оптимізації взаємозв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції, переробно-харчовими підприємствами, суб'єктами спеціалізованої логістично-складської інфраструктури та торговельною мережею.

У випадку підвищення кількості угод злиття та поглинання в агробізнесі і відповідно укрупнення розмірів господарств з'являються можливості щодо формування спеціалізованої логістично-складської інфраструктури зберігання органічної продукції та готових екологічно чистих харчових продуктів і формування мережі сільськогосподарських магазинів шляхом горизонтальної інтеграції. Подальший на-

прямок щодо поглинання конкурентів та постачальників формує основи для вертикального об'єднання з представниками бізнесу в харчовій промисловості. Формування відповідних агропромислових холдингів дозволяє їм імплементувати передові технології корпоративного менеджменту на основі екологічного франчайзингу, бенчмаркінгу, інжинірингу та краудсорсингу.

Інші представники сільського господарства, що не входять в інтегровану структуру, можуть використовувати логістичні та складські послуги холдингу за наявності відповідних договірних відносин. Крім того, окремі підприємства харчової промисловості можуть безпосередньо взаємодіяти з виробниками сільськогосподарської сировини та здійснювати продаж готових продуктів на відповідному сегменті споживчого ринку.

Важливу роль у розвитку організаційних засад щодо виробництва екологічно чистої продукції відіграє державна підтримка безпосередньо першої ланки виробничого ланцюга – сільськогосподарських підприємств, домогосподарств та фермерських формувань. Як правило найбільш ефективними є прямі методи підтримки. Це, зокрема, закладення коштів у державних фінансових фондах на дотації щодо вирощування окремих видів сільськогосподарських тварин та рослин, а також придбання спеціаль-

ної обробної та переробної техніки. Крім того, у розвинених країнах світу використовуються компенсації у випадку настання непередбачуваних обставин. Також уряд може застосовувати цільове фінансування проектів та територій. Непрямі методи державної підтримки мають бути спрямовані на податкові пільги, здешевлення процентних ставок для отримання кредитів, лібералізацію митного режиму.

Важливою складовою організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва є формування внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва шляхом імплементації пріоритетних напрямів екологічного менеджменту. Щоб трансформація була упорядкованим процесом, позбавленим проявів спорадичності та безсистемності, вона має відзначатися певним порядком дій та відповідною послідовністю стосовно імплементації кожного окремо взятого методу екологічного менеджменту через конкретні фази (рис. 2).

Першою фазою має бути інформаційно-консультаційна фаза. Вона забезпечуватиме необхідне інформаційне наповнення за рахунок запровадження технологій та інструментів екологічного інжинірингу й екологічного краудсорсингу, що дозволить отримати інформацію про еколого-орієнтовані наукові розробки, специфікацію дій щодо екологізації відповідних технологій та процесів, а також забезпечити генерування корисної інформації про екологічні методи й технології переробки сільськогосподарської сировини та виявити споживацькі настрої стосовно можливостей придбання екологічно безпечної продукції.

Пріоритетними напрямками екологічного інжинірингу є: проектування екологічно чистих об'єктів; надання замовнику технологій, необхідних для створення екологічно чистого продукту; формування нового фінансово-економічного інструментарію, який забезпечить врахування екологічного фактору в розрахунках з контрагентами.

Тобто інжинірингові та краудсорсингові технології дозволяють сформувати необхідну інформаційну базу для перепрофілювання техніко-технологічних та організаційно-економічних процесів виробництва готових харчових продуктів шляхом впровадження методів екологічного реінжинірингу. Фактично імплементація методів екологічного реінжинірингу є основною фазою трансформації внутрішньо-корпоративної системи екологічного менеджменту переробно-харчових виробництв, тобто фазою перепрофілювання бізнес-процесів і модернізації виробничо-технічної бази та інфраструктурного облаштування індустрії виробництва екологічно безпечної продукції. Запровадження екологічного реінжинірингу дасть можливість сформувати необхідне технічне та технологічне

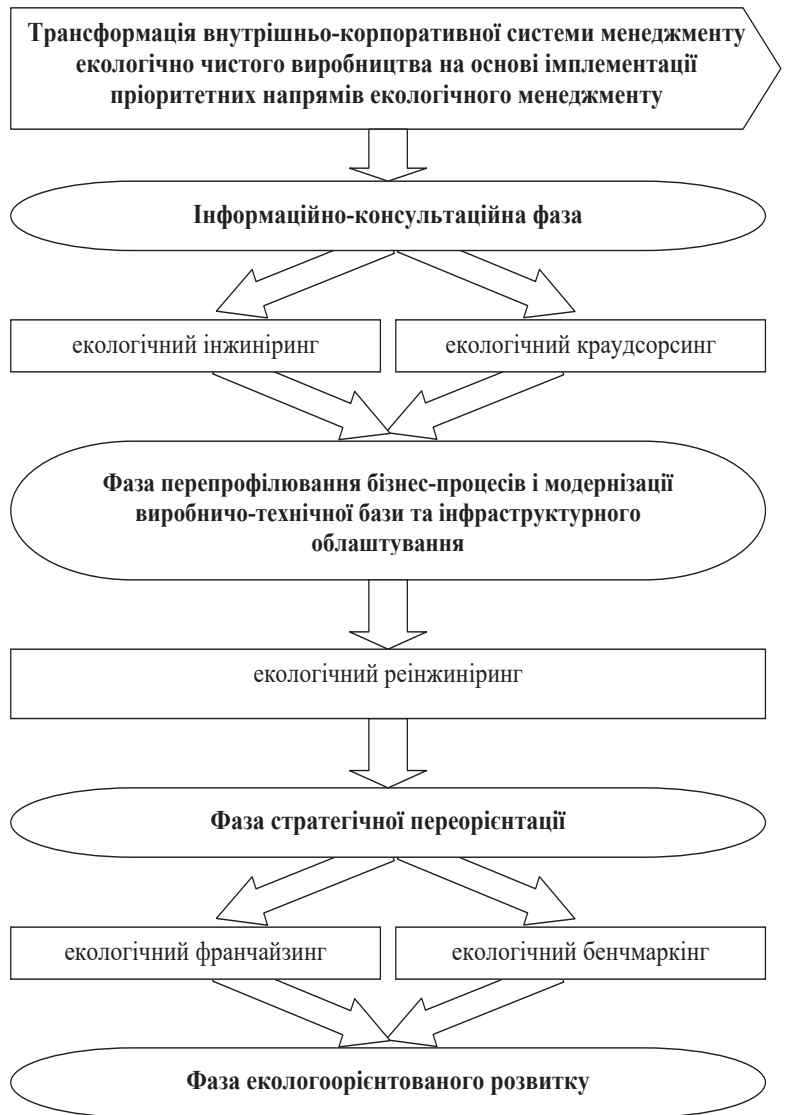

Рис. 2. Фази трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва на основі імплементації пріоритетних напрямів екологічного менеджменту

забезпечення для налагодження виробництва продукції з покращеними еколого-економічними характеристиками відповідно до міжнародних регламентів якості та безпечності продукції, що, у свою чергу, дозволить перейти до фази стратегічної переорієнтації діяльності через отримання права на виробництво продукції відомих світових брендів та через використання практики діяльності лідерів у конкретній підгалузі переробно-харчових виробництв.

Тобто необхідною умовою використання прийомів та методів екологічного франчайзингу та екологічного бенчмаркінгу має стати перепрофілювання основних технологічних процесів в напрямі виробництва екологічно чистих продуктів.

Отже, магістральним елементом трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва є імплементація екологічного реінжинірингу. Саме процес імплементації цього методу екологічного менеджменту має включати три основних етапи, щоб забезпечити

Рис. 3. Порядок імплементації екологічного реінжинірингу у внутрішньо-корпоративну систему менеджменту екологічно чистого виробництва на переробно-харчових підприємствах

ти послідовність та взаємоузгодженість між цілями застосування реінжинірингових заходів та їх реальним втіленням через належну підготовку та впровадження (рис. 3).

Впровадження технологій екологічного реінжинірингу на переробно-харчових виробництвах має бути зорієнтоване на кардинальну-перебудову та перепрофілювання основних бізнес-процесів, у першу чергу стосовно переходу від суто переробки сільськогосподарської сировини до її комплексного використання через організацію виробничо-технічних процесів в наступному порядку: здійснення виробничо-технічного впливу на зміну матеріально-речової субстанції сільськогосподарської сировини, формування виробничо-технічних передумов для повторного використання вторинної сировини для виробництва готової продукції, утилізації тваринних та рослинних решток через рекуперацію енергії з метою виробництва біологічного палива і його подальшого використання для задоволення енергетичних потреб підприємства, що в підсумку сприятиме зниженню рівня питомих матеріальних витрат та послабленню негативного впливу на довкілля.

Імплементація методів та технологій екологічного реінжинірингу в переробно-харчовий сегмент національного АПК спрямована на те, щоб докорінно змінити пріоритети виробничо-господарської діяльності суб'єктів агропромислового підприємництва

за рахунок впровадження екологічно чистого виробництва. Це зумовлено тим, що отримати кількісні переваги над іноземними конкурентами-виробниками харчових продуктів з огляду на наявність високих технологій у цих країнах надто проблематично. Більше того, високий рівень конкурентоспроможності готових харчових продуктів досягається за рахунок оптимізації матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Оптимізація матеріальних витрат відбувається за рахунок використання здешевленої сировини, виробленої з використанням різноманітних генно-модифікованих організмів та каталізаторів росту. З урахуванням нерівномірності інвестиційних можливостей іноземних та вітчизняних виробників готових харчових продуктів український виробник на основі традиційних факторів зниження собівартості, покращення техніко-експлуатаційних характеристик, урізноманітнення номенклатури не здатен випередити іноземні високотехнологічні виробництва.

Якраз саме шляхом застосування технологій екологічного реінжинірингу, які передбачають перепрофілювання бізнес-процесів у бік екологізації переробно-харчових виробництв, і можна використати ключову конкурентну перевагу – підвищення екологічної безпеки харчових продуктів. Екологічний реінжиніринг переробно-харчових виробництв має передбачати збільшення частки екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва, що ви-

магає застосування нового набору бізнес-правил та бізнес-процедур, корекцію організаційної структури управління, перегляд розподілу обов'язків у зв'язку з введенням додаткових посад, пов'язаних з екологізацією виробничо-технологічного процесу, забезпечення функціонування виробничих підрозділів на основі дотримання індикаторів якості та безпечності харчових продуктів та екологічної безпечності технологічних процесів.

Впровадження прийомів екологічного реінжинірингу дозволить підвищити рівень економічної віддачі використання сільськогосподарської сировини та харчових напівфабрикатів шляхом забезпечення комплексного використання усіх матеріально-речових складових сільськогосподарської та харчової продукції, що в підсумку даватиме можливість поступово наближати виробничо-технічні умови виготовлення харчових продуктів до міжнародних регламентів їх якості й безпечності.

Застосування прийомів екологічного реінжинірингу має здійснюватися як суб'єктами господарювання, які демонструють позитивну динаміку рівня ефективності виробничо-господарської діяльності, так і підприємствами, що перебувають у фазі стагнації. Саме для другої групи підприємств покращення еколого-економічних характеристик готової продукції, зниження вмісту шкідливих речовин, а також вчасна утилізація відходів сконцентрованих на відповідних полігонах чи полях фільтрації дасть можливість підвищити рівень прибутковості діяльності в цілому.

Висновки. Формування нової якості екологізації агропромислової сфери потребує формування організаційно-економічного забезпечення впровадження екологічно чистого виробництва у сировинний та переробно-харчовий сегмент АПК. Організаційно-економічні засади впровадження екологічно чистого виробництва мають охоплювати методи та інструменти стимулювання екологізації діяльності як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сфері переробно-харчових виробництв. Ключовим моментом за таких умов є формування інституціонального підґрунтя підтримки сектором публічного управління (держава та територіальні громади) виробників органічної продукції як первинної, так і основної фази впровадження екологічно чистого виробництва у всіх ланках агропродуктового ланцюга.

Сучасна система організаційно-економічного забезпечення екологічно чистого виробництва має передбачати трансформацію внутрішньо-корпоративної системи екологічного менеджменту. Основними фазами трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чистого виробництва є: інформаційно-консультаційна фаза (екологічний інжиніринг та екологічний краудсорсинг), фаза перепрофілювання бізнес-процесів і модернізації виробничо-технічної бази та інфраструктурного облаштування (екологічний реінжиніринг), фаза стратегічної переорієнтації (екологічний франчайзинг та екологічний бенчмаркінг), фаза екологоорієнтованого розвитку.

Ключовою ланкою трансформації внутрішньо-корпоративної системи менеджменту екологічно чи-

стого виробництва є екологічний реінжиніринг, імплементація методів та технологій якого повинна охоплювати такі етапи: 1) цілепокладання; 2) підготовка; 3) впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркинський Б. Екологічно чисте виробництво: наукові засади впровадження та розвитку. Вісник Національної академії наук України. 2006. № 5. С. 11–17.
2. Купинец Л.Е., Харичков С.К. Проблемы производства экологически чистой продукции в АПК: национальный и международный аспекты: монография. Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2007. 676 с.
3. Мішенін Є.В., Дутченко О.М., Мішеніна Г.А. Соціально-економічна ефективність розвитку екологічно чистих виробництв в агропромисловій сфері України. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». 2017. № 12 (74) С. 147-151.
4. Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г. Развитие органичного производства: монография. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 146 с.
5. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2015. 350 с.
6. Царенко А.М. Экономические проблемы производства экологической агропромышленной продукции (теория и практика). К.: Аграр. наука, 1998. 256 с.

REFERENCES

1. Burkyns'kyy B. *Ekolohichno chyste vyrobnytstvo: naukovi zasady vprovadzhennya ta rozvytku* [Environmentally clean production: scientific principles of implementation and development]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny*, 2006, no. 5, pp. 11-17 [in Ukrainian].
2. Kupinec L.E., Harichkov S.K. *Problemy proizvodstva jekologicheski chistoj produkcii v APK: nacional'nyj i mezhdunarodnyj aspekty* [Problems of production of environmentally clean products in the agri-industrial field: national and international aspects]. Odessa, IPREEI NANU, 2007, 676 p. [in Russian].
3. Mishenin Ye.V., Dutchenko O.M., Mishenina H.A. *Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' rozvytku ekolohichno chystykh vyrobnytstv v ahropromyslovyi sferi Ukrayiny* [Socio-economic efficiency of development of environmentally clean production in the agri-industrial field of Ukraine]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu, seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, 2017, no. 12 (74), pp. 147-151 [in Ukrainian].
4. Fedorov M.M., Khodakivs'ka O.V., Korchyns'ka S.H. *Rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva* [Development of organic production]. Kyiv, NNTS IAE, 2011, 146 p. [in Ukrainian].
5. Khodakivs'ka O.V. *Ekolohizatsiya ahrarynoho vyrobnytstva* [Ecologization of agrarian production]. Kyiv, NNTS IAE, 2015, 350 p. [in Ukrainian].
6. Careno A.M. *Jekonomicheskie problemy proizvodstva jekologicheskoy ahropromyshlennoj produkcii (teorija i praktika)* [Economic problems of the production of ecological agricultural products (theory and practice)]. Kyiv, Agrar. nauka, 1998, 256 p. [in Russian].